

UDK 808.4-323.1
Izvorni znanstveni članak
Primljen 13.V.1998.
Prihvaćen za tisak 15.VI.1998.

Barbara Kryžan-Stanojević
Filozofski fakultet, Odsjek za slavenske jezike i književnosti
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

RJEČNIK KAO ODRAZ SUVREMENIH POGLEDA NA JEZIČNU NORMU

Poljska leksikografska proizvodnja posljednjih je godina vrlo bogata. Diskusija na temu jednoga od najvećih rječnika poljskog jezika potakla je autoricu da pogleda prijašnje rječnike te da analizira uglavnom kvalifikatore koje autori riječnika uzimaju u obzir. Izbor tih kvalifikatora zapravo je odraz pristupa jezičnoj i leksičkoj normi. Analizom toga pristupa zaključujemo da, povijesno gledajući, dolazi do određene cikličnosti u kojoj naizmjenično prevladava restriktivna i liberalna struja, što naravno utječe i na leksikografsku i jezikoslovnu proizvodnju.

Pojava *Praktičnog rječnika suvremenog poljskog jezika* u tisku (Zgółkowa 1994) mnogima je postala pretekst za oživljavanje diskusije o potrebi normativnosti rječnika i o njegovim (rječničkim) granicama, a autorici je ovog članka dala pak povod za neka razmišljanja i usporedbe.

Spomenuti je rječnik izazvao u poljskim, prije svega jezikoslovnim krugovima, burnu reakciju. Leksikografska je proizvodnja u Poljskoj posljednjih godina zaista bogata i takva reakcija na jedan od mnogobrojnih rječnika može se činiti čudna. Dovoljno je spomenuti da se u posljednjih pet godina na policama knjižara pojavilo nekoliko desetaka leksikografskih djela. O njihovoj raznolikosti svjedoče njihovi naslovi¹. Naravno, svaki od njih bio je u literaturi popraćen nekom adnotacijom ili recenzijom, međutim nijedan nije pokrenuo toliko komentara².

¹ Usp. literaturu.

² Rasprava je o tome rječniku bila vodena u svakodnevnom tisku i u stručnim časopisima te je ušla u zbornike posvećene suvremenome poljskom jeziku. Usp. članke: K. Handke, O Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny; M. Jurkowski, O praktyczności Praktycznego słownika współczesnej polszczyzny; J. Puzynina, K. Waszakowa, Krytycznie o nowym słowniku języka polskiego, u *Studia z Filologii Pol-*

Početak *Praktičnog rječnika* (dalje PR) datira mnogo ranije, kad je Halina Zgółkowa, profesorica poznanjskog sveučilišta, započela tradicionalnom metodom raditi na njemu³. Njezin je fond postao i osnova današnjeg rječnika. Računalna je tehnologija omogućila ubrzanje realizacije rječnika, a privatni izdavač preuzeo je na sebe ulogu mecene i sponzora toga, u pogledu zarade, vrlo rizičnog projekta.⁴ Autori (stvoren je tim od jedanaest osoba) nisu predvidjeli toliko velik prirast građe. Pokazalo se da je suvremeni jezik veoma bogat, a *praktičnost* u naslovu obvezuje na obradu natuknica koja će zadovoljiti sve korisnike. Stoga autori ne izbjegavaju ni kolokvijalizme, ni riječi iz sociolekta, dijalekta, opravdanih širokom upotrebom; rječnik sadrži stručne nazive, ali i vulgarizme, šaljive riječi, ponekad pak poseže za vrlo rijetkim zastarjelicama. Njihovo je značenje objašnjeno pomoću enciklopedijske definicije ili je ilustrirano uporabom u svakodnevnom jeziku, dnevnim tisku, rjeđe se navode primjeri iz lijepe književnosti. Rječnik označuje frazeološku razinu, sadrži gramatičke, etimološke i normativne odrednice.

O opsežnosti rječnika dovoljno govori činjenica da sami autori ne znaju koliko će biti svezaka, da posljednji svezak koji je poslan pretplatnicima (rječnik je naime dostupan samo u pretplati) nosi broj 13 (dakle prosječno se izdaje tri sveska na godinu) i završava slovom *g*, da su se autori od sedmoga sveska odlučili smanjiti slova da bi mogli cijeli rječnik završiti u okviru obećanih trideset i nekoliko svezaka, što, već sada znamo, nije realno.

Načelna je zamjerka rječniku da on, s obzirom na to da je u njega uloženo toliko truda i novca, nije akademski normativan rječnik koji bi bio neka vrsta osuvremenjenog normativnog rječnika W. Doroszewskog (1958) i koji bi bio u stanju taj rječnik zamijeniti, a samim time popuniti prazninu nastalu u poljskoj leksikografiji. Sve su ostale zamjerke rječniku zapravo odraz tendencija koje vladaju u poljskim jezikoslovnim krugovima. Možemo ih razvrstati u dvije skupine. Predstavnici restriktivne struje zagovornici su mišljenja da zbivanja u jeziku ne smiju biti prepuštena sama sebi, da ih treba pomno

skie i *Słowiańskiej*, 33, Warszawa 1996, str. 307–346; K. Waszakowa, O najnowszym słowniku języka polskiego polemicznie, *Poradnik Językowy* 1995, 1, str. 29–30. Recenzije rječnika W. Lubaś, *Język Polski* LXXV, 1995, 3, str. 218; M. Zarebina, *Język Polski* LXXV, 1995, 2, str. 137; K. Waszkowa, *Poradnik Językowy* 1995, 2, str. 35. Diskusiju je pratio i svakodnevni tisak: *Gazeta Wyborcza*, *Polityka* i sl., a urednica i glavna autorica rječnika Halina Zgółkowa nekoliko se puta javljala odgovarajući na neke zamjerke (usp. *Praktyczność, czyli służebność słownika wobec odbiorcy*, u knj. *Polszczyzna a/i Polacy u schyłku XX wieku*, Warszawa 1994, str. 364–373. Njezino se objašnjenje funkcije rječnika nalazi u uvodu prvoga sveska rječnika.

³ Kratki prikaz rječnika *Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny*, usp. I. Vidović, *Suoremena lingvistika* 40:2, str. 125–127.

⁴ Treba priznati da je inicijativa za takvo financiranje rječnika naišla u Poljskoj prije svega na čuđenje, zatim na odobravanje, a na kraju je otvorila put novomu načinu potpomaganja u načelu nerentabilne znanstvene izdavačke proizvodnje.

pratiti, a način čuvanja jezičnog blaga od nepotrebnih ingerencija drugih jezika te kolokvijalizama zadatak je stručnih tijela⁵ koja će svojom intervencijom, propagandnim akcijama, savjetodavnim publikacijama i na kraju zakonom regulirati čistoću i pravilnost jezika, točno mu određujući okvire. Predstavnici bi te struje htjeli u rječnicima vidjeti prije svega normativni pristup, rječnički fond lišen posuđenica, tuđica, a svakako barbarizama i kolokvijalizama. Htjeli bi vidjeti u rječniku pouzdan, normativni rječnik poljskoga jezika koji je službeno prihvatio nužne promjene nastale u posljednjem četrdesetljeću⁶. Osnovna je karakteristika te struje priznavanje jedne, preskriptivne norme koja je stabilna i samo se neznatno mijenja. Izmjene u njoj svakako moraju biti institucionalno potvrđene, znanstveno obrazložene i povijesno opravdane. Stoga se prema njima rječnik o kojem govorimo možda ne bi smio ni pojaviti. Druga, nazovimo je liberalna struja, vjeruje u dosljednost i djelotvornost jezičnih mehanizama čiji je zadatak čuvanje ravnoteže u jeziku. U jeziku se u trenutku ugroženosti jezičnog sustava automatski uključuju mehanizmi koji taj sustav štite. Procjena ugroženosti u slučaju liberalnog pristupa nije ni potrebna. Sam će jezik odrediti što je za njega dobro, a što nije i je li došao trenutak u kojem se trebaju uključiti obrambeni mehanizmi. Rezultat je liberalnog pristupa jeziku uostalom i ton savjetodavnih emisija i publikacija koje, za razliku od savjeta predstavnika restriktivne struje, nemaju autoritativni pristup i dopuštaju izbor. Rječnici koji odražavaju taj pristup jesu deskriptivni. Karakteristično je za predstavnike liberalne struje izdvajanje više normi. U minimalističkom pristupu govori se o dvije norme, koje Poljaci zovu *uzorna/književna ili preskriptivna norma* i *uzualna/uporabna ili govorna norma*⁷. U maksimalističkom pristupu upo-

⁵ Godine 1995. održan je u Wroclawu forum kojega je cilj bio diskusija na temu sadašnjeg stanja u poljskome jeziku. Poljski jezikoslovci zabrinuti stanjem poljskoga jezika traže osnivanje Savjeta za poljski jezik te poduzimanje radova vezanih uz novelizaciju zakona o jeziku iz 1945. godine, zakona koji se čini neaktualnim i zastarjelim. U Poljskoj funkcioniraju tijela na državnoj razini koja brinu za čistoću i pravilnost jezika: Društvo ljubitelja poljskoga jezika, Društvo jezične kulture, Društvo kulture riječi, Komisija za imenovanje mjesta, Komisija za kulturu riječi i sl.

⁶ Rječnik Doroszewskoga ne podliježe ni diskusiji ni kritici. To je normativni rječnik poljskog jezika koji zasad nema nasljednika. Trosveščani rječnik M. Szymczaka temelji se i u metodološkom pogledu na svome prethodniku, a s obzirom na fond riječi može se smatrati njegovom skraćenom verzijom. Od novog se rječnika očekuje normativni karakter, što bi značilo da su pomaci u uporabnoj normi već toliko sveprisutni da i formalno moraju biti prihvaćani u kodeks.

⁷ U usporedbi s hrvatskim moramo spomenuti jedan terminološki pomak. Standardna se norma u hrvatskome jeziku češće poistovjećuje s književnom, a u poljskome jeziku s govornom normom. Ta je terminološka razlika zasigurno uzrokovana položajem i homogenošću poljskoga govornog jezika i njegovom donedavnom bliskošću s književnim jezikom. U nekim teoretskim razmatranjima govori se o trećoj najnižoj razini, tzv. razini *minimalnog sudjelovanja* (usp. Kurkowska 1977).

rabna norma podliježe daljnjem raslojavanju i ponekad se poistovjećuje s funkcionalnim stilovima.

Obje struje uzrokuju specifičnosti u leksikografskoj proizvodnji. Restriktivni pristup nameće autoritativnost, potpunost i jednoznačnost. Izdavački je asortiman restriktivnog razdoblja prividno obilat. To su prije svega normativni rječnici i gramatike; najčešće su to nova izdanja starih naslova ili pak skraćeni oblici fundamentalnih, nerijetko akademskih rječnika i gramatika. Na izdavačkom tržištu pojavljuje se mnoštvo savjetodavnih publikacija koje u naslovu sadrže riječ *pogreška*⁸, ili sintagme poput *kako treba govoriti*. Izdavačka djelatnost ortoepskog karaktera popraćena je društvenom djelatnošću povjerenstava i društava koja propisuju, kontroliraju, a ponekad kažnjavaju neposlušne. Od korisnika jezika očekuje se da bez pogovora prihvati ponuđeno, pouzdajući se u kompetenciju autora ponuđenih zakona i propisa.

U leksikografskom fondu liberalni pristup nudi izbor, te objašnjenja koja su pretpostavka za izbor, aktualnost (komunikativnost širokog opsega), praktičnost. Stoga su svojstva izdavačkog tržišta u liberalnom razdoblju drugog karaktera. Leksikografsko je tržište popunjeno novim malim/“brzim” rječnicima deskriptivnog tipa (rječnici minimumi, rječnici pojedinih sociolekata, dijalekata, govora, npr. rječnik govora grada Poznanja, govora đaka, studenata i sl.) te bogatom proizvodnjom savjetodavnih izdanja čija je glavna sintagma *bolje je reći* umjesto *ne smije se govoriti*. Sve su publikacije pune objašnjenja i tumačenja pojedinih oblika s bilježenjem onih koji su upravo u povlačenju ili koji upravo nastupaju — korisnik je rječnika prihvaćen kao intelektualni partner kojemu se nudi izbor. U tim se rječnicima i publikacijama osjeća prisutnost varijantnosti. Pojam pogreške sveden je često na inovaciju koju dopušta liberalni pristup normi.⁹ Sadašnja situacija nameće rječnicima niz svojstava koje diktira tehnologija. Rječnik je postao roba i kao takav podliježe svim zakonitostima tržišta. Mora biti konkurentan, aktualan, mora brzo reagirati na promjene. Na to se veže i brza priprema građe, što djelomično omogućava tehnologija — tako brza priprema ipak ostavlja dojam djelomičnosti, fragmentarnosti, površnosti i nedostatak meritorne obrade koju zahtijeva nova tehnologija¹⁰. Zapaža se zaobilaženje tema koje se (zasad)

⁸ Razlika je u pristupu pogreški u teoretskom smislu (usp. Buttler 1971).

⁹ Kao inovacija prima se svaka funkcionalno opravdana promjena. Opravdanost može pružiti npr. ekonomičnost forme, težnja za usklađenošću s drugim oblicima ili pojednostavnjivanje sustava (npr. deklinacija brojeva u poljskom jeziku). Funkcionalno neopravdana inovacija jest pogreška.

¹⁰ Prof. J. Silić pripremajući hrvatski *spelling checker*, kao što sam kaže, morao “sastaviti” gramatiku koja bi ispunila zahtjeve novog medija i uvažila kompjuterski pristup jezičnoj materiji.

ne prilagođavaju računalnoj obradi¹¹. Opravdanje je u tome da su autori tih “liberalnih” rječnika svjesni svih tih svojstava i programski ih prihvaćaju.

Rječnik o kojem je riječ (PR) pokušavao je zadovoljiti obje struje i prilagoditi se zahtjevima tržišta, ne pretendirajući pri tome na ime normativnog rječnika. Svoga korisnika usmjerava odrednicama, deklarirajući prije svega opisni i uporabni karakter. Kritička javljanja, među ostalim, osporavaju praktičnost rječnika zamjerajući mu opsežnost (ponajprije prisutnost ponekad jako rijetkih riječi) i nepotrebnu opširnost objašnjenja. Zamjeraju mu sve to što je gore spomenuto kao programska načela liberalne struje ili posljedice prihvaćanja rječnika kao robe. Deklarirana praktičnost PR sastoji se upravo u toj opširnosti – katkad na štetu točnosti – rječnik zamjenjuje ne samo pravopis nego i enciklopediju.

Kritike su navele autoricu ovog članka na pomisao da pogleda kakvi su u pogledu praktičnosti i normativnosti bili prijašnji rječnici i u kojoj su mjeri zadovoljavali potrebe korisnika i zahtjeve tadašnjih kritičara. Uloga negdašnjeg korisnika razlikovala se od današnjeg te zato i zahtijeva poseban komentar – nalaže nam analizu korisničke jezične samosvijesti i prosvijećenosti tadašnjeg doba, što je jako nezahvalan zadatak. Krug autora, korisnika i kritičara često se svodio na iste ljude. Razlikovale su se i potrebe. Samo nešto od toga možemo uočiti analizirajući odrednice koje u starim rječnicima čine autorov komentar. Povijesno gledajući, moglo bi se reći da su rječnici *in definitione* normativni. Ipak, postojanje u Poljskoj tih neposlušnih liberalnih trendova već u XVII. stoljeću možemo zapaziti u komentarima u pojedinim rječnicima.

O stabilizaciji poljske jezične norme možemo govoriti krajem XVI. stoljeća. To se stoljeće smatra istodobno početkom nastanka standardnog poljskog jezika, odnosno završetkom procesa njegove standardizacije i kodifikacije. Sve promjene koje su poslije u njemu nastale samo su u neznatnoj mjeri utjecale na njegov oblik, ali ne i na sustav.

Zapis jezične odnosno gramatičke norme u poljskim se rječnicima pojavio relativno kasno, tek u XVIII. stoljeću¹² – prvi put u poljskom dijelu poljsko-njemačko-francuskog rječnika (Trotz 1764). U tom su se rječniku pojavila podaci o vrstama riječi i o njihovoj fleksiji. U ranijim dvojezičnim ili višejezičnim rječnicima, bez obzira na bogatstvo teksta s lijeve strane, poljska je strana sadržavala samo leksem bez ikakvih gramatičkih komentara.

Navodi gramatičkih komentara nisu bili diskutabilni, njihova je pojava u rječnicima bila imperativ za korisnika, bila je nametnuta autoritativnim sta-

¹¹ Pojava zaobilazjenja problema koji se ne daju objasniti metodama novonastale teorije poznata je u jezikoslovlstvu.

¹² B. Walczak, *Norma językowa a praktyka leksykograficzna*, u knj. *Norma językowa w polszczyźnie*, Zielona Góra 1995, str. 81–92.

vom autora. Rječnik služi tomu da propiše, odredi, dâ rješenje.

Prisutnost leksičke norme u rječnicima možemo zapaziti mnogo ranije od prisutnosti gramatičke norme, ali u ponešto drugoj ulozi. Walczak u svome članku (1995) komentira prisutnost odrednice vulgaran, dijalektalan ili pučki već u rječnicima iz XIV. stoljeća. Sloboda u smještaju u rječniku tog tipa riječi i velika proizvoljnost u njihovoj klasifikaciji i kvalifikaciji utjecale su na subjektivnost i nažalost nepouzdanost tih rječnika, a istodobno su svjedočile o nestabilnosti jezične norme toga doba.

Leksička norma uvijek je uzrokovala diskusije i otpor. Njezina je pojava u rječnicima bila pokazatelj one druge, liberalne struje. Iako se na početku obično pojavljivala uz negativan komentar – neki tako govore ili prema pučkim navodima, bila je odraz liberalnih strujanja i sveprisutnosti navedenih riječi u govornome jeziku. Dokazivala je da ju je leksikograf zapazio i da je smatrao potrebnim, zasigurno zbog učestalosti pojavljivanja, navesti u svome rječniku.

Tako su u jednom od najpoznatijih srednjovjekovnih rječnika, koji je proglašen i najnormativnijim u svojem vremenu, u rječniku G. Knapiusza iz 1621. godine (autor deklarativno upotrebljivost i korisnost riječi smatra čimbenikom koji određuje hoće li se određena riječ naći u njegovu rječniku, što bi samo po sebi mogao biti predznak dopuštanja uporabne norme) navedeni pojedini dijalektizmi s odrednicama: *rusticanum vocabulum, vox plebeia, triviale*. Već je sama pojava tih riječi u rječniku simptomatična. Slično se Knapiusz ponaša prema kolokvijalizmima obilježavajući ih adnotacijom: *non probamus, abstinendum est* i sl. Sam je autor ipak pao u zamku. Držeći se pravila da treba podržavati u prvom redu domaće riječi, sam je na mjesto barbarizama uvodio neologizme, koji su se vjerojatno pojavili jedino u njegovu rječniku.

Analiza rječnika i književnog opusa određenog razdoblja upravo s gledišta pristupa normi opravdava postavljanje hipoteze da u tome pristupu dolazi do svojevrstne cikličnosti. Raščlanjujući niz pokazatelja, možemo nacrtati sinusoidu u kojoj ekstremne točke iznad crte možemo karakterizirati kao krajnju restriktivnost u pristupu jeziku (autoritativnost, jezični purizam, zakoni o jeziku, kazne za jezična prekoračenja, borba protiv stranih riječi i sl.), dok ekstremne točke ispod crte možemo interpretirati kao jezičnu anarhiju, nekontroliranu upotrebu stranih riječi, nepravilnih formi, dijalekta, žargona, njihov prodor u medijalnu komunikaciju i u pisani oblik jezika. Područje blizu crte koje karakterizira oscilacija između graničnih točaka iznad i ispod crte, jest prijelazno i vremenski najdulje traje. Pad i uspon sinusoide uzrokovan je povećanim intenzitetom i frekvencijom određenih jezičnih pojava. Do tog intenziteta dolazi zbog pravilnosti (i opet cikličnosti) koja je prisutna u jezičnim procesima. Nove jezične pojave, na početku kvalificirane kao pogreške, ulazeći u masovnu uporabu izbore svoje mjesto stvarajući osnovu za

uzualnu normu. Uzualna će norma dati početak standardnoj normi, ta će biti osnova kodeksu. Kodificirana norma postaje primjer uzornog jezika. (Poljaci ju zovu uzorna norma izbjegavajući na taj način potrebu objašnjavanja razlike između književne i standardne norme.) Na taj se način jezik bogati i razvija, što ilustrira ovaj lanac:

pogrešni (nenormativni) oblik → opća prihvaćenost → uzus →
uporabna norma → kodifikacija → uzorna norma → ...

Uzorna norma, ovisno najčešće o vanjezičnim čimbenicima, podliježe promjenama jer se pojavljuju u njoj elementi koji s njezina gledišta nisu pravilni. Na taj se način ciklus ponavlja. Taj model može poslužiti za put prodiranja novih elemenata u jezik — svakoga tipa inovacija¹³, a ne samo leksičkih. Može se prikazati i u obliku sinusoide koja kulminira intenzitetom nekih pojava. Sinusoida ima individualni karakter. Njezin raspon ovisi o nizu i izvanjezičnih i jezičnih čimbenika. Može se nacrtati za pojedine lekseme (npr. neki od neologizma); tada bi donja najistaknutija točka upućivala na trenutak u kojemu bi riječ imala status greške, dok bi se gornja točka mogla smatrati kao prihvaćanje u kodeks; ili za općejezične pojave, npr. za dominaciju u uzualnoj normi pogrešnih odnosno preskriptivnom normom nepotvrđenih formi.

Povijesno gledajući, razdoblja restriktivnog i liberalnog pristupa normi ne mogu se odrediti vremenskim parametrima. Njihove dimenzije određuju sociološke, političke, društvene i druge, najčešće izvanjezičke prilike, dakle prilike koje uvijek utječu na jezik. Nakon razdoblja liberalizma, ponekad i neke vrste jezične anarhije, uvijek je dolazilo do razdoblja određene stege. Razlozi za pojavu jezične stege svaki su put bili različiti. Jednom je to bila ugroženost jezika i nacije (npr. jezik kao odlučujući činilac u borbi za opstanak kulture na početku stvaranja poljske državnosti ili npr. u doba dioba Poljske u XVIII. stoljeću), drugi put su to filozofska strujanja, ideološka uvjerenja, treći put društvena ili politička zbivanja (razvoj tehnologije, migracije iz sela u gradove). Ta je stega najčešće rezultirala pojavom normativnih rječnika, npr. borba za poljski službeni jezik u XVII. stoljeću dala je niz rječnika¹⁴ slično kao i za vrijeme diobe Poljske¹⁵, dok se poslijeratno razdoblje može po-

¹³ Argumentaciju i teoretske osnove za takav pristup sadrži rad D. Buttler, H. Kurkowska, H. Satkiewicz (1971) *Kultura języka polskiego*, gdje središnje mjesto zauzima pojam jezičnog sustava i usko vezana uz to dva pojma najvažnija za normativistiku, pojam norme i pojam pogreške. Tu knjigu mnogi smatraju prvim priručnikom normativne gramatike poljskog jezika.

¹⁴ Budući da je službeni jezik Poljske XVI. stoljeća latinski, rječnici iz XVI. i XVII. stoljeća u prvom su redu latinsko-poljski.

¹⁵ U trenutku najtežem za poljski jezik, u razdoblju kad je Poljska nestala s političke karte Europe, pojavljuju se dva najzapaženija i najvrednija poljska rječnika: *Słownik języka polskiego* Samuela Linde (1807—1814), i tzv. Vilenjski rječnik (1861).

hvaliti velikim normativnim rječnikom Doroszewskoga, promjenom pravopisa i donošenjem jezičnih zakona.

Te tendencije najlakše je uočiti u novije doba kada imamo potpunu dokumentaciju ispitivanog razdoblja. I tako analizirajući poslijeratno razdoblje, bilježimo novu jezičnu situaciju, ponajprije masovnost znanosti, ideološke promjene, svepristupačnost znanja, dolazak u gradove seoskog stanovništva, a istodobno kadrovske potrebe (u doba drugoga svjetskoga rata poljska je inteligencija bila sustavno uništavana) dovele su u Poljskoj do ubrzanoga i intenzivnoga školovanja novih kadrova. Nova inteligencija zahtijeva autoritativan stav prema jeziku. Od jezikoslovaca se očekuje odlučan odgovor da ili ne, ispravno ili neispravno. Zato se množe savjetodavna tijela i akcije (radijske emisije, feljtoni i savjetnici) u kojima ugledni jezikoslovci upozoravaju na pravilne ili nepravilne oblike. Pojavljuje se svojevrsan jezični snobizam koji često pogoduje pojavi hiperispravnosti. Jezik je zapažen i korišten kao dokaz društvenog napredovanja. Od rječnika se očekuje da da jednoznačna rješenja. Odgovor je na tu potrebu jedanaestosveščani rječnik doajena poljske leksikografije Witolda Doroszewskoga¹⁶.

Sadašnji poljski jezični trenutak rezultat je prethodnog razdoblja određene stege. Kulminacijom bi se mogla smatrati 1989. godina, kad su politički događaji pridonijeli i jezičnoj demokraciji. Socijalna strujanja, dolazak seoskog stanovništva u gradove, metropolizacija stanovništva, razvoj tehnologija, dostupnost informacija glavni su čimbenici koji su neposredno utjecali na ponovnu promjenu ciklusa. Restrukturalizacija poljskog društva dovela je do promjena. Sada oni koji odlučuju imaju i novac. Mediji su njihovi. Klasa koja je donedavno šutjela sada ima mogućnost, potrebu, a ponekad je jednostavno prisiljena na javne nastupe. Rječnik kojim se služe, bez obzira na svoju ispravnost, postaje zajedničko blago, ponekad sumnjive vrijednosti.

Poljski jezik devedesetih godina našao bi se na našoj sinusoidi ispod crte blizu ekstremne donje vrijednosti, s tendencijom rasta, što bi značilo da je prevladan trenutak svojevrsne jezične anarhije, koja još u velikoj mjeri vlada u jeziku, a koja je nastupila kao reakcija na poslijeratni restriktivizam u poljskome jeziku i raspad totalitarnog sustava 1989. (naravno, smještaj liberalne struje ispod linije, a restriktivne iznad linije stvar je dogovora). U jezikoslovnoj javnosti opet su se pojavili snažni glasovi za uvođenje konkretnih mjera, počevši od uvođenja zakona o jeziku koji bi uveo kazne za upotrebu nepoželjnih riječi i završivši na preispitivanju gramatičke norme. Prisutnost liberalnih trendova osigurava ravnotežu ublažujući restriktivne zahtjeve. Stoga bismo poljski jezik mogli smjestiti u pojasu blizu crte ali još ispod nje. Leksikografska je proizvodnja obilata rječnicima nenormativnog karaktera, u govornome jeziku prisutno je mnogo tuđica i posuđenica, u sa-

¹⁶ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.

vjetodavnim publikacijama i emisijama savjeti nisu autoritativnog karaktera, nego preporučuju jedan od rabljenih oblika kao bolji (pri čemu tu vrijednost čini najčešće uzus odnosno čestota uporabe).

Čini se da je poljska sinusoida dosegla najnižu točku i penje se prema restriktivnim predjelima jer se već glasno govori o potrebi uvođenja zakona o jeziku (njegov je prijedlog već dan na raspravu), govori se da bi jezičnim zakonom trebalo potvrditi promjene koje bi, s obzirom na opću uporabu, trebale biti unesene u književnu normu. Glasno se traži osnivanje ustanova koje će se brinuti ne samo za čistoću uvedenih naziva i kontrolu razvoja leksika, već i za osnivanje organa koji će nadzirati opću upotrebu jezika na javnim mjestima, zabranu uporabe stranih riječi, psovki i negramatičkih konstrukcija.

Hrvatski bi se jezik u toj teoriji našao iznad crte, na usponu prema restriktivnom vrhu, što bi trebalo rezultirati preispitivanjem dosadašnje jezične norme.

Rječnik je svjedočanstvo vremena u kojem je nastao. Podatke o odnosu prema jeziku u dano doba nosi fond riječi, ali možda prije svega izbor kvalifikatora kojima se služe autori rječnika.

Literatura

- Butler, D., H. Kurkowska, H. Satkiewicz. 1971. *Kultura języka polskiego*. Warszawa.
- Kurkowska, H. 1977. Polityka językowa. *Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego*, nr. 166, Katowice 1977, 17–25.
- Norma językowa w polszczyźnie*. Red. Marian Bugajski. Zielona Góra 1995.
- O zagrożeniach i bogactwie polszczyzny*. Red. J. Miodek. Wrocław 1996.
- Polszczyzna ali Polacy u schyłku XX wieku*. Red. K. Handke, H. Greń-Dalewska. Warszawa 1994.
- Ruszkowski, M. 1995. *Teoretyczne i praktyczne zagadnienia językoznawstwa normatywnego*. Kielce.
- Sesar, D. 1996. *Putovima slavenskih književnih jezika*. Zagreb.
- Walczak, B. 1995. Norma językowa a praktyka leksykograficzna. U knj. *Norma językowa w polszczyźnie*. Zielona Góra 1995, 81–92.
- Walczak, B. 1995. *Zarys dziejów języka polskiego*. Poznań.
- Współczesna polszczyzna mówiona w odmianie opracowanej (oficjalnej)*. Red. Z. Kurzowa i W. Sliwiński. Kraków.

Rječnici

- G. Knapiesz. *Thesaurus Polono-Latino-Graecus*, Cracoviae 1621.
- M. A. Trotz. *Nowy dykjonarz, to jest Mownik polsko-francusko-niemiecki*. Lipsk 1764.

S. B. Linde. *Słownik języka polskiego*, 1–11, Warszawa 1807–1814.
Słownik języka polskiego (tzv. słownik wileński), cz. 1 i 2, Wilno 1861.

Izbor najnovijih leksikografskih djela

- Bańko, M., M. Krajewska. 1994. *Słownik wyrazów kłopotliwych*. Warszawa.
- Bogusławski, A., J. Wawrzyńczyk. 1993. *Polszczyzna jak znamy*. Warszawa.
- Bubak, J. 1993. *Księga naszych imion*. Wrocław.
- Czarnecka, K., H. Zgółkowa. 1991. *Słownik gwary uczniowskiej*. Poznań.
- Dąbrówka, M., E. Geller, R. Turczyn. 1993. *Słownik synonimów*. Warszawa.
- Grochowski, M. 1995. *Słownik przekleństw i wulgaryzmów*. Warszawa.
- Humm, M. 1993. *Słownik teorii feminizmu*. Warszawa.
- Komputerowy słownik języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996. (CD)
- Komputerowy słownik wyrazów obcych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996. (CD)
- Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*. Warszawa 1993.
- Ożóg, K. 1990. *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej*. Kraków.
- Pęczak, M. 1992. *Mały słownik subkultur młodzieżowych*. Warszawa.
- Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny nie tylko dla młodzieży*. Red. A. Markowski. Warszawa 1995.
- Praktyczny Słownik Współczesnej Polszczyzny*. Red. Halina Zgółkowa. Poznań 1994.
- Rymut, K. *Słownik imion współcześnie w Polsce używanych*. Kraków.
- Słownik współczesnego języka polskiego*. Red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- Zgółkowa, H. 1991. *Słownik gwary uczniowskiej*. Poznań.

Dictionary as a reflection of contemporary attitudes toward the linguistic norm

Summary

A dictionary is a testimony of its time. Except in the lexical fund, authors' relation to the language is also manifested in their choice of labels. This choice reveals authors' attitude to the linguistic and lexical norm. The author concludes that historically there are cyclic alternations between the domination of a restrictive and a liberal trend in language, which influences the lexicographic and linguistic production.

Ključne riječi: rječnik, norma
Key words: dictionary, norm